

Tieteellä on vaikuttavuutta

Lauri Saxén

Suomen tieteen historiaa on viime vuosina tutkittu varsin perusteellisesti, keskiajalta nykypäivään saakka – tuoreessa *Suomen tieteen historia* -teossarjassa peräti yli 2500-sivun verran. Tieteen historiaa on hyvä tutkia jo siksi, että vain taustan tuntien voimme havaita ja arvioida tapahtuneet tai tapahtumassa olevat muutokset.

Päättäneen vuosisadan loppu ja uuden ensi vuodet ennakoivat eräitä merkittäviä joskin hitaita muutoksia maamme tieteellisessä tutkimuksessa ja siihen perustuvassa korkeimmasa opetuksessa. Tutkimuksen haasteet ovat muuttumassa. Vielä sata vuotta sitten tutkimus rakentui ja eteni omin ehdoin. Olen joskus puhunut sisäsyntyisestä haasteesta, jossa uusi tutkimus rakentui entisen tiedon pohjalle ja sen herättämille kysymyksille ilman ulkopuolista painetta tai tilausta. Tilanne on tänään toinen kun sekä resurssien jakaantuminen että yleiset intressit ohjaavat tutkimusta. Haasteet tulevat enenevässä määrin tiedemaailman ulkopuolelta ja voimme puhua ulkosyntyisistä haasteista. Vain muutama esimerkki tämän päivän Suomesta: tutkimus- ja kehitystoiminnan rahoitus on tilastojen mukaan maassamme maailman huippuluokkaa eli selvästi yli 3 % bruttokansantuotteesta. Mutta luku hämää; vain vajaa kolmannes näistä varoista on vapaasti kilpailtavaa ja siten sisäsyntyisiin haasteisiin vastaavaa – loppu on joko vahvasti suunnattua tai suorastaan talouselämän omiin tarkoituksiinsa kanavoimaa.

Vaikka rahoituksen kokonaisuus kansantuotteesta on jatkuvasti kasvanut, eivät vapaat tutkimuslaitokset, ensi sijassa yliopistot, ole seuranneet tätä kehitystä ja näin yliopistojen tutkimusvarat ovat suhteellisesti pienentyneet. Tänään arvioidaan että yliopistojen oma perusrahoitus kattaa vain noin puolet tutkimuksen tarpeista muun osa tullessa ulko-

puolisista lähteistä. Tämä ei voi olla vaikuttamatta tutkimuksen suuntiin.

Toinen opetusta ja tutkimusta suuntaava tekijä on ollut opettajien ja oppialojen voimakas lisääntyminen ja erikoistuminen. Kun vielä sata vuotta sitten maassamme oli vain kourallinen professoreita, on kokonaismäärä tänään yli kaksituhatta. Samalla kun tämä merkitsee entisten laajojen oppialojen luonnollista fragmentoitumista suppeampiin, spesialiteetteihin, siihen sisältyy myös ajan hengen mukainen arjen tarpeita palveleva pyrkimys: Perinteisten alojen ja niiden erikoisalojen rinnalle on syntynyt suuri joukko käytännönläheisiä ensisijaisesti soveltavaa oppialoja, jotka eivät kuulu perinteiseen tiedeyliopistoon. Kun samalla ammattikorkeakoulut pyrkivät nostamaan profiiliaan kohti akateemista statusta, on syntymässä tilanne, jossa tiedepohjaisen yliopisto-opetuksen ja ammatillisen, soveltavan koulutuksen rajat hämärtyvät. Tämä tuskin hyödyttää kumpaakaan osapuolta.

Vuoden 1997 yliopistolaki määrittelee yliopistojen tehtävät seuraavasti:

”Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa nuorisoa palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa.”

Opetusministeriön asettama työryhmä on vast’ikään antanut uudistusesityksensä tästä yliopistolaista. Siinä esitetään nykyiseen lakiin muutosta, joka saattaa hämmentää vanhan yliopistomiehen mieltä. Työryhmä esittää uuteen lakiin tämän säilytettävän määritelmän lisäyksi:

”Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten vaikuttavuutta.”

Mitähän lain laatijalla on ollut mielessään sorvatesaan tämän itsestään selvän lisämääreen? Suomen tieteen historiaan tutustuessaan ei voi olla vakuuttumatta yliopistojemme yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta ja vuorovaikutuksesta. Jo toistasataa vuotta sitten vallinneelle tieteen ja koko kulttuurimme kukoistuskaudelle oli olemassa vahva yhteiskunnallinen tilaus keisarinvallan Suomessa ja tutkimuksen hedelmät koituivat monessa mielessä autonomiaansa puolustavan ja itsenäisyydestä haaveilevan kansakunnan eduksi. Itsenäistymisen jälkeen yliopistot ja korkeakoulut ovat kasvattaneet maan korkeimman virkamieskunnan, useita kokonaisia ammattikuntia ja suuren osan nuorisostamme yhteiskuntaa palvelemaan. Mikäli lakiehdotukseen sisältyvä ”vuorovaikutus muun yhteiskunnan kanssa” merkitsee ulkopuolisten paineitten kasvua ja yliopistojen autonomian kaventumista, olemme vaarallisella tiellä.

Myös lisäysehdotus tutkimustulosten vaikuttavuuden edistämisestä tuntuu ontolta. Yliopistoissa on aina suoritettu korkeatasoista, merkittävää tutkimustyötä, jonka tulokset eivät voi olla vaikuttamatta tämän päivän yhteiskunnallisiin ratkaisuihin ja tulevaisuuden suunnitteluun. Tulosten julkisuutta ovat olleet edistämässä yliopistojemme nopeasti kehittynyt tiedotustoiminta ja nykYTEknologian suomat edellytykset tälle sekä yleisen tiedeviestinnän kehittyminen.

Jos lausahdus viittaa lisääntyvän tilaustutkimuksen tarpeeseen, tuntuu vaatimus olevan ristiriidassa samassa lainkohdassa mainitun tutkimuksen vapauden kanssa.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston entinen kansleri. Kirjoitus perustuu puheenvuoroon ”Suomen tieteen historia – teos ja tulkinta” -seminaarissa 29.11.